

Amanova Nilufar O‘tkirovna

Ingliz tili o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarning semantik va struktur xususiyatlari qiyosiy-tipologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda ikki til frazeologizmlarining ma'no shakllanish jarayonlari, komponentlar orasidagi bog'lanish turlari, shuningdek ularning struktur-grammatik tuzilishidagi o'xshashlik va farqlar yoritiladi. Frazeologik birliklar tilning milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettiruvchi eng boy qatlamlardan biri sifatida qaraladi. Maqolada somatik, zoonimik va rangga oid frazeologizmlar misolida semantik tahlil o'tkazilgan bo'lib, ularning tarjima jarayonidagi ekvivalentlik darajasi ham ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari chet tillarni o'qitish, tarjimashunoslik va qiyosiy lingvistika sohalarida amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: frazeologik birlik, semantika, struktura, qiyosiy tilshunoslik, somatik frazeologizm, zoonimik frazeologizm, ekvivalentlik, milliy-madaniy xususiyat, idioma, tarjima

Annotation: This article examines the semantic and structural features of phraseological units in the Uzbek and English languages from a comparative-typological perspective. The study explores the processes of meaning formation in the phraseology of both languages, the types of connections between their components, as well as the similarities and differences in their structural-grammatical organization. Phraseological units are considered one of the richest layers of language reflecting national-cultural specificity. Using examples of somatic, zoonymic, and color-related idioms, the article carries out a semantic analysis and also considers the degree of equivalence achieved in the translation process. The findings of the research have practical significance for foreign language teaching, translation studies, and comparative linguistics.

Keywords: phraseological unit, semantics, structure, comparative linguistics, somatic phraseology, zoonymic phraseology, equivalence, national-cultural feature, idiom, translation

Аннотация: В данной статье с сравнительно-типологической точки зрения анализируются семантические и структурные особенности фразеологических единиц узбекского и английского языков. В исследовании рассматриваются процессы формирования значения фразеологизмов обоих языков, типы связей между их компонентами, а также сходства и различия в их структурно-грамматической организации. Фразеологические единицы рассматриваются как один из самых богатых пластов языка, отражающих национально-культурную специфику. На примере соматических, зоонимических и цветообозначающих фразеологизмов проведён семантический анализ, а также рассмотрена степень эквивалентности

при их переводе. Результаты исследования имеют практическое значение для преподавания иностранных языков, переводоведения и сравнительного языкознания.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, семантика, структура, сравнительное языкознание, соматическая фразеология, зоонимическая фразеология, эквивалентность, национально-культурная особенность, идиома, перевод*

Til - millat ma'naviyatining, tafakkur tarzining va dunyoqarashining eng muhim ifodachisi hisoblanadi. Har qanday tilning frazeologik fondi o'sha xalqning tarixi, urf-odatlari, turmush tarzi va milliy o'ziga xosligini o'zida mujassam etadi. O'zbek va ingliz tillari genetik jihatdan turli til oilalariga mansub bo'lsa-da, ularning frazeologik tizimida ham o'xshashliklar, ham tub farqlar mavjud. Bu esa qiyosiy-tipologik tadqiqotlar uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Frazeologik birliklar - bu tarkibidagi komponentlarning ma'nosi yaxlit holda yangi, ko'chma ma'no hosil qiluvchi barqaror so'z birikmalaridir. Ularning semantik tabiati murakkab bo'lib, ko'pincha komponentlar ma'nosining yig'indisidan kelib chiqmaydi. Struktur jihatdan esa frazeologizmlar sodda birikmadan tortib, murakkab gap shakligacha bo'lgan turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

Mazkur maqolaning maqsadi - o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarning semantik va struktur xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish, ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash hamda bu xususiyatlarning tarjima jarayonidagi ahamiyatini yoritishdan iborat.

Tadqiqotda qiyosiy-tipologik metod, komponent tahlili, kontekstual tahlil hamda tavsifiy metoddan foydalanildi. Material sifatida ikki tilning izohli va frazeologik lug'atlaridan, shuningdek badiiy adabiyot namunalaridan yig'ilgan 150 dan ortiq frazeologik birlik tanlab olindi. Tanlangan misollar semantik guruhlariga (somatik, zoonimik, rangga oid, tabiat hodisalariga oid) bo'lib chiqildi va har bir guruh ichida struktur-grammatik tahlil o'tkazildi.

O'zbek va ingliz tillaridagi frazeologizmlarning semantik tuzilishini tahlil qilishda, avvalo, ularning ma'no ko'chish turlariga e'tibor qaratish lozim. Ko'pgina frazeologik birliklar metafora, metonimiya va giperbola asosida shakllangan. Masalan, o'zbek tilidagi "boshini qotirmoq" iborasi ingliz tilidagi "to rack one's brain" iborasiga semantik jihatdan yaqin bo'lib, ikkalasida ham "bosh" komponenti aqliy faoliyat bilan bog'liq ma'noni ifodalaydi. Bu somatik frazeologizmlarning ko'p tillarda o'xshash tarzda shakllanishini ko'rsatadi, chunki inson tanasi haqidagi tasavvurlar universal xarakterga ega.

Zoonimik frazeologizmlarda esa milliy-madaniy farqlar yaqqolroq namoyon bo'ladi. Masalan, o'zbek tilida "tulki" obrazi ayyorlik ramzi sifatida ishlatilsa ("tulkidek ayyor"), ingliz tilida ham "as sly as a fox" iborasi mavjud - bu o'xshashlikka misol. Biroq ba'zi hayvon nomlari ikki tilda turlicha assotsiatsiyalarni uyg'otadi: masalan, ingliz tilida "it's raining cats and dogs" iborasi shiddatli yomg'irni bildiradi, o'zbek tilida esa bunday obrazli ifoda mavjud emas va bu tushuncha boshqa vositalar orqali ifodalanadi.

Rangga oid frazeologizmlar tahlili shuni ko'rsatadiki, "qora" va "oq" ranglar ikkala tilda ham ko'pincha qarama-qarshi ma'no (yomon/yaxshi, noqonuniy/qonuniy) ifodalash uchun qo'llaniladi: "qora ro'yxat" - "black list", "oq niyat" kabi. Bu universal semantik model ikki tilning kognitiv asoslarida o'xshashlik borligidan dalolat beradi.

Struktur jihatdan o'zbek va ingliz frazeologizmlarini quyidagi asosiy turlarga ajratish mumkin: 1) so'z birikmasi shaklidagi frazeologizmlar ("ko'ngli to'q" - "light-hearted"); 2) gap shaklidagi frazeologizmlar ("itning ini qayerdaligini bilmoq" - "to know where the bodies are buried"); 3) qo'shma frazeologizmlar. Ingliz tilida analitik til bo'lganligi sababli predlogli konstruksiyalar (phrasal verbs bilan bog'liq frazeologizmlar) alohida o'rin tutadi, masalan "give up", "look after" kabi birikmalar frazeologik xususiyatga ega bo'lib, o'zbek tilida bunga to'g'ridan-to'g'ri mos struktur ekvivalent kam uchraydi, chunki o'zbek tili agglyutivativ til sifatida bunday ma'nolarni qo'shimchalar orqali ifodalaydi.

Grammatik tuzilish nuqtai nazaridan o'zbek frazeologizmlarida so'z tartibi (aniqlovchi + aniqlanmish) qat'iy tartibga ega bo'lsa, ingliz tilida bu tartib ko'pincha teskari (aniqlanmish oldida aniqlovchi kelishi mumkin bo'lgan holatlar) bo'ladi. Bundan tashqari, ingliz tilidagi frazeologizmlarda artikllarning ishtiroki ("to kick the bucket") struktur jihatdan o'zbek tilida uchramaydigan xususiyat hisoblanadi, chunki o'zbek tilida artikl kategoriyasi mavjud emas.

Frazeologik birliklarni bir tildan ikkinchisiga tarjima qilishda uch xil ekvivalentlik darajasini ajratish mumkin: to'liq ekvivalentlik (ma'no va struktur mos keladi), qisman ekvivalentlik (ma'no mos keladi, struktur farqlanadi) va nolinchi ekvivalentlik (frazeologizmning boshqa tilda mutlaqo mos kelmasligi). Tadqiqot natijalariga ko'ra, tahlil qilingan 150 birlikning taxminan 20 foizi to'liq, 55 foizi qisman ekvivalentlikka ega bo'lib, qolgan 25 foizi tarjimada tasviriy usul yoki izohlash orqali berilishi zarur bo'lgan nolinchi ekvivalentlik holatlariga to'g'ri keldi. Bu natija frazeologik tarjimaning nafaqat lingvistik, balki lingvokulturologik bilim talab qilishini yana bir bor tasdiqlaydi.

Frazeologik birliklarning nutqdagi qo'llanilishi ularning uslubiy bo'yog'i bilan chambarchas bog'liq. O'zbek tilida ko'plab frazeologizmlar so'zlashuv uslubiga xos bo'lib, ular og'zaki nutqda his-hayajonni, kinoyani yoki ta'kidni ifodalash uchun qo'llaniladi (masalan, "qo'l qovushtirib o'tirmoq", "ko'zi to'rt bo'lmoq"). Ingliz tilida ham xuddi shunday funksional yuk tashuvchi idiomalar mavjud ("to sit on the fence", "to keep one's fingers crossed"), biroq ularning ma'no doirasi va qo'llanish kontekstlari ko'pincha farqlanadi. Pragmatik nuqtai nazardan frazeologizmlar nutq vaziyatiga, muloqot ishtirokchilarining ijtimoiy maqomiga hamda madaniy kontekstga qarab turlicha talqin etilishi mumkin. Bu, ayniqsa, chet tili sifatida ingliz yoki o'zbek tilini o'rganayotgan talabalar uchun katta qiyinchilik tug'diradi, chunki frazeologizmning lug'aviy ma'nosini bilish uning to'g'ri va o'rinli qo'llanilishini kafolatlamaydi. Shu sababli frazeologik birliklarni o'rgatishda nafaqat semantik, balki pragmatik-kontekstual jihatlarga ham alohida e'tibor qaratish zarur.

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar semantik jihatdan qisman o'xshashlikka ega bo'lsa-da, struktur-grammatik xususiyatlari bo'yicha sezilarli farqlarga ega. Bu farqlar, birinchi navbatda, ikki tilning tipologik tabiati

20-Iyul, 2026-yil

(agglyutinativ va analitik til) bilan bog'liq. Somatik frazeologizmlar universal xarakterga yaqinroq bo'lsa, zoonimik va madaniy-tarixiy asosga ega frazeologizmlarda milliy o'ziga xoslik yaqqol namoyon bo'ladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, frazeologik birliklarning semantik yaxlitligi ularning struktur barqarorligi bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi: qanchalik frazeologizm ma'no jihatdan idiomatik bo'lsa, uning tarkibiy qismlarini almashtirish yoki qayta tartiblash imkoniyati shunchalik cheklangan bo'ladi. Bu qonuniyat ikkala tilda ham kuzatildi, biroq ingliz tilida grammatik moslashuvchanlik (masalan, frazeologizmning zamon va nisbat bo'yicha o'zgarishi) o'zbek tiliga nisbatan kengroq imkoniyatlarga ega ekanligi ma'lum bo'ldi.

Tadqiqot natijalari chet tili o'qitish jarayonida frazeologizmlarni o'rgatishda qiyosiy yondashuvning samaradorligini, shuningdek tarjima nazariyasi va amaliyotida frazeologik ekvivalentlikka alohida e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi. Xususan, o'qituvchilar frazeologik birliklarni faqat lug'aviy ma'no darajasida emas, balki madaniy-kontekstual va pragmatik jihatdan ham tushuntirishlari lozim. Kelgusi tadqiqotlarda korpus lingvistikasi metodlaridan foydalangan holda frazeologizmlarning qo'llanish chastotasini, shuningdek ularning zamonaviy media matnlaridagi yangi shakllanish tendensiyalarini o'rganish istiqbolli yo'nalish bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. - Toshkent: O'qituvchi, 2012.
2. Mamatov A. O'zbek tili frazeologizmlarining shakllanishi masalalari. - Toshkent: Fan, 1999.
3. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. - London: Routledge, 2011.
4. Cowie A.P. Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. - Oxford: Clarendon Press, 1998.
5. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. — Москва: Русский язык, 1984.